

**Досвід визначних майстрів гончаротворення
як передумова етнокультурного виховання студентської молоді**

***Анотація.** У статті обґрунтовано вплив художньо-технологічних традицій та досвіду самобутніх центрів, визначних майстрів народного мистецтва на етнокультурне виховання молоді; з метою прилучення обдарованої молоді до традиційного виду декоративно-ужиткового мистецтва українців – гончарства – зроблено історичний екскурс в історію гончарства Поділля.*

***Ключові слова:** етнокультурне виховання, декоративно-ужиткове мистецтво, ремесла, промисли, гончарство.*

***Abstract.** The article substantiates the influence of artistic and technological traditions and experience of distinctive centers, outstanding masters of folk art on ethno-cultural education of youth; with the purpose of bringing gifted youth to the traditional kind of decorative and applied art of Ukrainians – pottery – a historical excursion into the history of Podillia pottery was made.*

***Keywords:** ethnocultural education, arts and crafts, crafts, crafts, pottery.*

Постановка наукової проблеми. Народне мистецтво відіграє важливу роль у процесі формування особистості. Оволодіння різними видами народних ремесел і промислів сприяє входженню молоді у світ художньої культури та формує її національні почуття. У технологічному компоненті освітньої галузі «Технології» чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [1], поміж інших вимог до рівня підготовки старшокласників, є вимоги володіння характерними для регіону основними техніками і технологіями створення виробів декоративно-ужиткового мистецтва. Традиції народного мистецтва включають досвід єднання людини з природою. Ознайомлення підлітків з історією виникнення декоративно-ужиткового мистецтва; художньо-технологічними традиціями та досвідом самобутніх центрів, визначних майстрів народного мистецтва; становленням, розвитком і значущістю мистецтва в сучасному світі, що знайшло відображення в архівних матеріалах, численних дослідженнях етнографів, мистецтвознавців, науковців, педагогів, створює підґрунтя для їхнього етнокультурного виховання.

Нині особливий інтерес викликає гончарство, яке, як ремесло, потрапило на територію України ще у доісторичні часи. Гончарство як унікальне поліінформативне джерело зафіксувало еволюцію духовної культури українського етносу, його світобачення, вірувань, морально-естетичних потреб, ритуально-сакральної сфери життєдіяльності тощо, є потужним засобом етнокультурної ідентифікації. Одним з основним історико-етнографічних регіонів України, який позначений неабияким розмаїттям

гончарних виробів, значною кількістю осередків народної кераміки й самобутніх гончарських династій, є Поділля. Наявність високоякісної сировини, тривалість побутування, специфіка історико-культурного та соціально-економічного розвитку регіону сприяли формуванню унікальних якостей подільського гончарства.

Народні умільці творять невтомно, з покоління в покоління передаючи набуті знання та вміння, виходячи зі звичаїв, традицій, міфології, реального життя кожного із етнорегіонів нашого краю. Відтак, виникає нагальна потреба збереження художньо-технологічних традицій та досвіду самобутніх центрів народного гончарства, у цілому, та визначних майстрів гончаротворення, зокрема, з метою прилучення обдарованої молоді до цього традиційного виду декоративно-ужиткового мистецтва українців.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Від другої половини ХІХ-ХХ ст. науковцями та місцевими краєзнавцями була проведена чимала робота у галузі етнографії подільського гончарства. Сучасні науковці досліджують вітчизняну кераміку, звертаючись до питання кераміки Поділля у руслі загальноукраїнського чи разом з іншими видами декоративно-ужиткового мистецтва.

Першими спеціальними академічними дослідженнями народної кераміки були роботи наукової співробітниці Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР К. Матейко, в яких з-поміж інших аспектів подається стисла характеристика гончарських осередків, у тому числі й подільських, словник ремісничої термінології. Подальшої конкретизації та поглиблення проблеми подільської кераміки знайшли у докторській дисертації Ю. Лащука, в якій автор проаналізував художньо-стильові особливості подільської кераміки, зробив досить вдалу спробу районування гончарних осередків краю за їх мистецькими традиціями. Художні особливості народної кераміки східноподільської зони України досліджував львівський мистецтвознавець В. Гудак, який вперше визначив історико-етнографічні та художньо-семантичні особливості народної кераміки Східного Поділля з неоліту до початку ХХ ст. Інтерес до мистецтва подільської кераміки зафіксовано у дослідженнях й інших науковців: С. Вольської, О. Тарновського, Р. Мотиль, Р. Шмагала, В. Хижинського та інших учених, які працюючи у царині української керамології, активно залучають подільський матеріал до наукового аналізу. Творчість О. Луцишина досліджувала Л. Мельничук, О. Лисюк.

Певний слід у вивченні кераміки регіону залишили представники київської наукової школи. Значний вплив на розгортання сучасних наукових досліджень у царині української кераміки справляє опішненська наукова школа, яка зберігає значні відомості про подільське гончарство та народних майстрів регіону.

У Вінниці у 2005 р. виник Музей гончарного мистецтва імені Олексія Григоровича Луцишина, у Бубнівці – Музей гончарного мистецтва (Музей-садиба братів Герасименків), у Києві було засновано Музей Івана Гончара.

Чималий внесок у дослідження сучасного стану традиційних народних

промислів краю здійснює Народознавчий центр Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу відомого фактичного матеріалу, існуючих друкованих видань, музейних матеріалів зробити екскурс в історію гончарства на Поділлі.

Виклад основного матеріалу. Гончарство, як ремесло, потрапило на територію України ще у доісторичні часи. Одним з основним історико-етнографічних регіонів України, який позначений неабияким розмаїттям гончарних виробів, значною кількістю осередків народної кераміки й самобутніх гончарських династій, є Поділля, де поява гончарства пов'язана з існуванням буго-дністровської (VI-початок IV тис. до н.е.) та трипільської культур (IV-III тис. до н.е.).

Великих збитків і занепаду зазнали гончарі в часи монголо-татарського іга та тривалих загарбницьких воєн з боку Туреччини, Кримського ханства, Польщі та інших сусідів. Майже п'ять століть населення перебувало в умовах постійних нападів, пограбувань, руїн. У XVI ст. у подільських містечках почали виникати перші цехи гончарів, які з часом поширилися по всій території Вінниччини. З кінця XVIII ст. наш край увійшов до складу Російської імперії, де цеховий лад не набув такого розвитку, як у Західній Європі, тому з другої половини XIX ст. він починає занепадати. Цехи були ліквідовані в 1900 р., але в багатьох містечках нашого краю майже до середини XX ст. зберігалися залишки їх традицій. З другої половини XIX ст., особливо після реформи 1861 р., гончарство інтенсивно розвивається вже як самостійний вид кустарних промислів. Саме на кінець XIX – початок XX ст. припало найбільше піднесення народної кераміки на Поділлі.

Серед подільських гончарів цього періоду особливої шани заслуговують Андрій Гончар (1828-1933 рр.) з с. Бубнівка, який перший запровадив у своєму селі виробництво червоного посуду, мальованого технікою різкування; Петро Лукашенко і Павло Самолович з Бару, що оздоблювали миски тематичними фігурними композиціями; Петро Білоок, Микола Небесний і Роман Червоняк зі Смотрича, які використовували оригінальний розпис на основі фляндрівки; Яків Бацуца (1854-1932 рр.) з с. Адамівка, який своїм неполиваним посудом кулястоподібних форм, розписаним силуетними фігурками тощо, вславився на всеросійських і міжнародних виставках [5].

Наступна хвиля занепаду гончарства припадає на період трагічних подій XX ст. – війна, голодомор, репресії, політика колективізації, запровадження фабричного виготовлення посуду. Все це призвело до різкого зменшення кількості осередків і числа майстрів. Якщо на початку XX ст. на території сучасної Вінниччини нараховувалося близько 100 гончарних осередків, в яких промислами займалися біля 1800 гончарів, то на початку XXI ст. їх є 12 і працюють у них близько 35 майстрів. З-поміж відомих центрів, що функціонують і донині, слід назвати Бубнівку, Ворошилівку, Гущинці, Кам'яногірку, Крищинці, Лісове, Майдан-Бобрик, Літин та інші.

Село Крищинці – особливе явище національної кераміки. Ще в давнину люди звернули увагу на поклади глин, які зустрічались там майже повсюдно.

Це й визначило розвиток гончарства в цьому регіоні. У Крищинцях ще на початку ХХ ст. працювало понад 150 сімей місцевих гончарів. Робота з глиною для них була спадковою справою. Своєю творчістю родини Погонців, Марущаків, Гончарів, Луцишиних, Мельників, Корчаків, Касьянів та ін. залишили помітний слід в історії не тільки цього відомого осередку, а й всього Поділля.

Помітний слід у накопиченні фактичного матеріалу і знань про подільське гончарство залишили 20-ті рр. ХХ ст. Етнографічні та археологічні дослідження ХІХ-ХХ ст. засвідчують значний ареал поширення гончарного виробництва в краї. У ньому тісно сплелися побутові й духовні, господарські й мистецькі потреби подолян, колективний досвід та індивідуальні творчі вподобання. Свідченням цього є творчість двох відомих гончарів Поділля І. Гончара і О. Луцишина.

Крицинецька земля дала світові талант Івана Тарасовича Гончара (1888-1944) – неперевершеного майстра української народної іграшки, основоположника вітчизняної народної керамічної скульптури малих форм, а також його учня та спадкоємця Олексія Григоровича Луцишина (1922-2001).

Олексій Григорович Луцишин – видатний подільський митець, гончар, заслужений майстер народної творчості, член Спілки народних майстрів України – був однією з визначних персоналій в історії українського гончарства. Творчість Олексія Луцишина – яскравий приклад індивідуального стилю, що ввібрав у себе кращий досвід крицинецьких майстрів і давні народні гончарські традиції.

Народився Олексій Григорович 28 вересня 1922 р. в с. Крищинці Тульчинського р-ну Вінницької області в родині спадкових «горшкольопів». І дід, і батько, як всі гончарі у селі, вміло точили посуд на крузі. Мати виготовляла дитячі іграшки й допомагала чоловікові: молола на жорнах «голиво» на поливу, «вушила» (чіпляла вушка), покритки та посуд, продавала разом з ним готові вироби на ярмарках. Першим учителем Олексія був батько Григорій, якій з п'ятирічного віку прилучав його до гончарного ремесла. А з 10-ти років він вже працював за гончарним кругом, що дістався у спадок від діда Митрофана.

Гончарське мистецтво Олексій Луцишин переймав не лише у сім'ї, а й від інших майстрів-односельців. Особливий вплив на його професійне становлення справили сусід, вже відомий на той час заслужений майстер народного мистецтва, член Спілки художників України Іван Тарасович Гончар. Його роботи були експоновані на багатьох виставках у Києві, Москві, Ленінграді, Мюнхені, Дрездені. У 1923 р. брав участь у виставці кераміки в Парижі, де отримав золоту медаль. Іван Тарасович був не тільки гарним гончарем, а й чудовим наставником. З успіхом підтвердив він звання Учителя: не знаючи жодної букви (не було можливості навчатися в школі), викладав гончарну справу.

Був Іван Тарасович учителем і для О. Луцишина, сусідського хлопчини, в якому побачив чудові здібності до гончарства і який згодом став найкращим продовжувачем його мистецької традиції. Душа майстра

прикипіла до юного учня, йому він передав усі свої знання і секрети справи. Саме від нього навчився Олексій Луцишин мистецтву дрібної пластики: ліпив коників, баранців, кумедні людські постаті. Упродовж всього життя намагався не тільки зберегти ці традиції, а й творчо збагати їх. Він не зупинився на досягненнях свого вчителя у створенні дрібної пластики й удосконалив це мистецтво, почавши ліпити цілі скульптурні композиції.

У 1935 р. Управління у справах мистецтв при РНК УСРР запросило І. Гончара, а в 1937 р. і батька, Г. Луцишина, у зв'язку з підготовкою першої Республіканської виставки народного мистецтва до роботи в експериментальних майстернях при Київському державному музеї українського мистецтва. Там вони працювали до початку війни. Григорій Митрофанович був мобілізований на фронт, а Іван Тарасович з часом повернувся в окуповані румунами Крищинці.

Пізніше, коли Олексій Луцишин ішов на фронт Другої Світової війни, Іван Тарасович сказав: «Я буду Бога за тебе молити, щоб лишився живим. Тільки ти справи нашої не кидай, хоч яка біда не прийде – не лишай. Твори, пам'ятай: то людям треба» [4]. А через декілька місяців Олексій Григорович отримав звістку: Івана Тарасовича не стало... З ініціативи О. Луцишина в 1999 р. у Крищинцях було проведено свято вулиці Івана Гончара на Мисківцях – старовинній назві цього куточка села. Тепер ця вулиця насить ім'я І. Гончара.

Перша персональна виставка молодого подільського гончаря відбулась 1944 р. у госпіталі, у молдовських Флештах, де він лікувався після поранення. Для Олексія Григоровича в госпіталі була створена гончарна майстерня, де майстер виготовив на весь госпіталь необхідну кількість кухлів, мисок, горщиків. Протягом трьох місяців майстерня була, як Колізей, в якій поставили ярусами лавки, на всідалися поранені з милицями, палицями, усі перев'язані. Забував він тоді за каліцтва і власну рану. У майстерні ліпили з глини, співали, друзів розважали. Медсестри казали, що солдати швидше одужували від такої глинотерапії.

Перемогу Олексій Луцишин зустрів в Угорщині з орденом Червоної Зірки та 3 медалями. Повернувся додому в голодному 1947 р. Село в руїнах, самі жінки від непосильної праці надриваються. Більшість гончарів війна покосила. Попит на глиняні вироби був дуже великий. Найбільшим захопленням Олексія Григоровича після глини була пісня. Вони нерозривні у його творчості. Змалку любив співати та грати на гармошці, з війни привіз акордеон, з яким не розлучався до кінця життя. Після демобілізації працював завідувачем Кришинецького сільського клубу. В його тодішніх керамічних роботах втілено фольклорно-етнографічні, пісенні та літературні сюжети, відтворено природу, сільський побут, традиції та звичаї, постаті односельців, найважливіші події власного життя.

У 1955 р. сімейство Луцишиних переїхало до Вінниці. Ким тільки не довелось працювати майстрові: малярем, муляром, оздоблювачем, столяром, шляховиком, інспектором з праці тощо. Та ні на мить Олексій Григорович не облишав гончарювання, а з серпня 1975 р. робота з глиною стала його

основним заняттям. Талановитий майстер був прийнятий на роботу до художньо-виробничих майстерень Вінницького відділення Художнього фонду УРСР на посаду художника-кераміста, а з травня 1979 р. – гончаря-формувальника п'ятого розряду. Тут він працював до виходу в 1983 р. на пенсію. Але ця подія мало що змінила в ритмі життя Олексія Григоровича. Великий працелюб у своїй домашній майстерні невтомно виготовляв на крузі ужитковий посуд, ліпив традиційну народну іграшку, з чим виїздив на різноманітні ярмарки; виготовляв комини, декоративні вази, фігурні посудини, куманці, тарілі, супниці, творив фігури людей, тварин, оригінальні скульптурні композиції. За досягнуті в розвитку народного гончарства успіхи, активну участь у мистецьких заходах, згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР, 21 липня 1988 р. Олексію Григоровичу Луцишину було присвоєно звання Заслуженого майстра народної творчості Української РСР.

У 1991 р. О. Луцишина запросили працювати до Староміського цегельного заводу, директор якого запропонував майстрові допомогти налагодити випуск мальованої та поливної кераміки (майоліки). Розповідають, що Олексій Григорович міг без перепочинку працювати цілий день, іноді й до пізньої ночі, а зранку, незважаючи на свої 70, показував новий виріб і, щасливий та сповнений сил, натхненно працював далі. 1992-го Олексій Григорович став членом Національної спілки майстрів народного мистецтва України. У цей час О. Луцишин вдало поєднує мистецьку діяльність із викладацькою роботою: міжшкільний навчально-виробничий комбінат, вище художнє ПТУ № 5. Він був відкритим до спілкування, життєрадісним, щирим, доброзичливим і уважним до учнів.

За свою діяльність майстер отримав численні подяки, грамоти й дипломи учасника та переможця міжнародних, всесоюзних, всеукраїнських виставок декоративно-ужиткового мистецтва, свят, симпозіумів, пленерів, конференцій.

До останнього дня життя творив славетний гончар, ще мав потужний мистецький потенціал, був повен масштабних задумів, яким не судилося здійснитись через невблаганну смерть 24 листопада 2001 р. Душа майстра до останнього дня була сповнена великої любові до людей, і він охоче ніс до них своє мистецтво.

У пам'ять відомого подільського гончаря, заслуженого майстра народної творчості України у м. Вінниці на місці його садиби було створено у 2005 р. Музей гончарного мистецтва імені Олексія Григоровича Луцишина. Було збережено меморіальність лише в одній кімнаті будинку, де можна побачити особисті речі, нагороди та документи гончаря, а в інших розгорнути ширшу експозицію, яка розповідатиме і про гончарні традиції краю, і про творчість учнів Олексія Григоровича, які нині самі стали знаними майстрами. Музей діє як підрозділ Вінницького обласного художнього музею. Серед його основних завдань – просвітницька та методична робота (екскурсії, лекції, майстер-класи, практикуми, пленери, фестивалі, виставки, практикуми для учнівської та студентської аудиторії тощо), науково-дослідна робота

(вивчення історії гончарних осередків Поділля, стану сучасного гончарства, української традиційної побутової культури, пошукові експедиції, дослідження мистецької спадщини майстрів).

Олексій Григорович щедро ділився досвідом і знаннями з гончарства – улюбленої справи, яка наповнювала сенсом його власне життя. Майстер залишив по собі чимало учнів. Серед найталановитіших вихованців – яскраві, не схожі у творчих стилях, митці – члени Національної спілки майстрів народного мистецтва України Людмила Філінська та Оксана Верхова-Єднак, а також Євген і Валентина Слободинські, Валентина Квасницька, Андрій Шевчук, Віктор Косаківський, Олександр Коробчинський та багато інших.

Висновки. На сьогодні гончарство, як і інші кустарні промисли, дещо відійшло в минуле. Але все ж у регіонах, де воно було поширене, і зараз є продовжувачі традицій. Нині це скоріше мистецтво, ніж промисел. Тому виникає велика потреба підтримки та відродження традицій українського гончарства, які далеко не вичерпали себе як з мистецького, так і з практичного погляду. Отже, актуальним є збереження творчої спадщини провідних майстрів з яскравою творчою індивідуальністю кожного осередку гончарного промислу, що має характерні художні особливості виробів, які залежать від природних якостей матеріалів, технологічного рівня виробництва, локальних традицій тощо.

Творчість Олексія Луцишина – яскравий приклад індивідуального стилю, що ввібрав у себе кращий досвід кришинецьких майстрів і давні народні гончарські традиції. Вироби талановитого майстра надзвичайно гармонійні, окремі їх частини підпорядковані цілісному задуму і відзначаються особливою манерою виконання, а це свідчить не тільки про талант, а й про неабияку інтуїцію, абсолютне відчуття пластичності дивовижного матеріалу – глини. Творча спадщина митця досить велика і різноманітна, кращі її зразки зберігаються у фондах багатьох музеїв, у приватних колекціях України та за кордоном.

Відтак, виникає нагальна потреба збереження художньо-технологічних традицій та досвіду самобутніх центрів народного гончарства, в цілому, та визначних майстрів гончаротворення, зокрема, щоб творчо збагатити та передати учням досвід творення з глини високохудожніх зразків народної подільської кераміки, тим самим сприяючи їхньому етнокультурному вихованню.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.

2. Лисюк О. Пам'яті майстра гончарного мистецтва (До 85-річчя від дня народження заслуженого майстра народної творчості О. Луцишина) / Оксана Лисюк // Народна творчість та етнографія. – № 5. – 2007. – С. 94-96.

3. Мельничук Л. Олексій Луцишин : Спомин про Майстра / Л. Мельничук. – Вінниця, 2003. – 71 с.
4. http://vinceramics.ho.ua/old_masters/Lutsyshyn.php#undefined
5. <https://honchar.org.ua/old/keramik.htm>